

AERE PERENNIVS

Verslagen en Mededelingen uit het
Medisch - Encyclopaedisch Instituut van de Vrije Universiteit

No. 25 — januari 1977

Uitgave van het

***Medisch-Encyclopaedisch Instituut
van de Vrije Universiteit***

Redactie: Prof. Dr. G.A. Lindeboom

**Inzendingen voor Aere Perennius
worden gaarne ingewacht aan het
redactie-sekretariaat p/a
Mevr. C.M.T. Kermer
Medisch-Encyclopaedisch Instituut V.U.**

**Van der Boechorststraat 7
Amsterdam - Zuid
Tel. 020 - 548 2702**

A E R E P E R E N N I U S
Verslagen en mededelingen uit
Het Medisch-Encyclopaedisch Instituut
van de Vrije Universiteit

No. 25

januari 1977

HET (CANDIDAATS-) EXAMEN IN DE GESCHIEDENIS DER
GENEESKUNDE AAN DE VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM
IN JUNI 1976

door

G. A. Lindeboom

Er is tegenwoordig veel te doen over de manier waarop de geschiedenis der geneeskunde onderwezen moet worden. Dat is dan een even belangrijk als moeilijk vraagstuk, waarover dit artikel niet handelt.

Evenmin zal hier worden ingegaan op de beste wijze, waarop het resultaat van het onderwijs en de kennis van de onderwezenen kan worden getoetst.

De bedoeling is slechts dat een globaal verslag wordt uitgebracht van de resultaten van het examen dat aan de Vrije Universiteit werd afgenomen in het kader van het candidaatsexamen in de geneeskunde. Het was niet de bedoeling deze resultaten in bijzonderheden uit te werken, bijvoorbeeld naar die van mannelijke en vrouwelijke studenten, al of niet recidivisten, of wat dies meer zij.

Tot een goed begrip diene, dat de studenten in een één-jarige cursus een overzicht van de geneeskunde hadden gekregen vanaf de praehistorische geneeskunde tot aan (en in) de tweede helft der negentiende eeuw. Het college werd één uur per week gegeven tot aan de Paasvacantie, en zal zich dus ongeveer tot 24 lesuren hebben uitgestrekt. Het is duidelijk, dat daarin de wording van onze huidige geneeskundige kennis slechts aan de hand van mijlpalen en grote en invloedrijke figuren kon worden geschetst. De opzet was de studenten een soort historisch referentiekader te verschaffen en hun belangstelling voor het verleden van de geneeskunde en de geneeskunst te

wekken - zulks in de overtuiging dat dit voor hun algemene vorming tot geneeskundige wezenlijk en onontbeerlijk is.

Ondanks het grote aantal examinandi werd nog vastgehouden aan de methode van de zogenaamde "essay"-vragen. De methode van de meervoudige keuze (multiple choice) schijnt voor de geschiedenis der geneeskunde nog minder gewenst dan voor andere, bijvoorbeeld klinische, vakken en moet nadelig werken op de belangstelling voor het vak.

Van de examinandi werd de beantwoording van een vijftal vragen verwacht. Elke beantwoording werd afzonderlijk gewaardeerd, meestal slechts in hele of halve cijfers, terwijl het eindcijfer uit het gemiddelde werd verkregen. Daarbij werd, volgens vastgestelde regels, het cijfer 6 als voldoende beschouwd. Onvoldoendes van 5,8 en 5,9 werden achteraf opgewaardeerd tot 6.

De studenten, die vanwege hun aantal: 224, over drie grote collegen werden verdeeld, kregen anderhalf (1½) uur tijd voor de beantwoording. Hun werk werd verzocht - ter verlichting van het nazien van hun werk en om toevoegingen mogelijk te maken - elke vraag op een afzonderlijk vel papier te beantwoorden.

Wat de resultaten betreft: het gemiddelde van deze groep bedroeg 6,7 (hoogste cijfer was 9,0, het laagste 4,0). Zeventien (17) candidaten werden afgewezen.

De gestelde vragen luiden als volgt:

1. Vertel wat Ge weet over de oude Egyptische geneeskunde.
2. Wat is het Corpus Hippocraticum? Vertel alles wat Ge daarover weet.
3. Langs welke wegen bereikte de Grieks-Romeinse geneeskunde West-Europa?
4. Wie heeft voor het eerst een pancreasfistel naar buiten aangelegd? Wat weet Ge van hem; heeft hij zich nog in ander opzicht wetenschappelijk verdienstelijk gemaakt?
5. Wie is de beroemdste Nederlandse geneeskundige geweest, en wat weet Ge van hem?

Thans mogen de antwoorden volgen, zoals die door een tweetal examinandi zijn gegeven. Allereerst een beantwoording, welke onzes inziens aantoonde, dat een belangstellend candidaat door middel van een betrekkelijk korte reeks colleges (ca 24) in staat is een zekere notie van de geschiedenis der geneeskunde te verwerven, en een uitgangspunt voor desgewenste nadere oriëntatie en studie.

Uit de tweede beantwoording van dezelfde vragen moge blijken, dat een herexamen soms geen overbodige weelde is. In de weergave der antwoorden zijn schrijf- en taalfouten ongewijzigd gelaten.

I. Beantwoording door examinandus A, gehonoreerd met het cijfer 8,0:

1. De Egyptische geneeskunde stond op een hoog peil. Er heerste een sterk geloof in het hiernamaals. Daarom werden de doden gebalsemd en kregen zij eten, drinken en geschenken mee in hun graf. De aanzienlijken kregen ook slaven mee. Deze werden eerst gedood. Herodotus heeft het balsemen beschreven. De duurste methode van de drie duurde 70 dagen. Via de neus werden oplossende stoffen ingebracht om de hersenen te verwijderen. Met een stenen mes werd laparotomie gedaan en daarna werden de ingewanden verwijderd. Deze werden in een urn naast de mummie gezet. De buik werd met geurige kruiden gevuld.

De Egyptenaren kenden onder andere de trachoomziekte van het oog veroorzaakt door een virus. Hiervoor oogzalven bereid. De geneeskunde was een staatsaangelegenheid. De geneesheren waren ambtenaren. Er waren oogspecialisten, orthopeden en specialisten voor de "geheime" ziekte gonnorrhoe. Men wist dat dit een geslachtsziekte was. De syphilis werd pas in 1497 door Columbus naar Europa gebracht en was dus nog onbekend.

De beroemdste arts was Imhotep. Hij was grootvizier van koning Zosen en tevens hofarts en magiër. Imhotep werd als een god vereerd evenals de zonnegod Ra. Volgens sommigen is de R op onze recepten niet afkomstig van "recipe" maar van het oog van Horos. Het was een aanroepteken.

De Egyptenaren konden reeds diabetes mellitus aantonen: de urine werd op een lemen vloer uitgegoten en als er zeer veel vliegen op afkwamen had de patient suikerziekte. Ook goten zij de urine op kiemende plantjes. Groeiden deze hierna sneller dan was dit een positieve zwangerschapsreactie. De urine bevat dan namelijk auxinen.

2. Het Corpus Hippocraticum is een verzameling van 70 boeken.

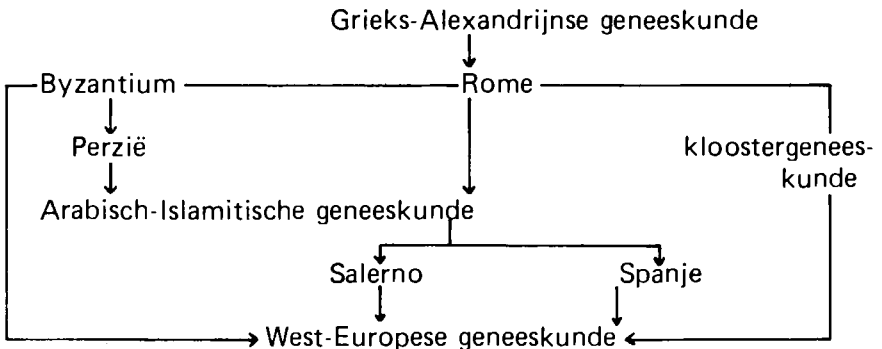
Zij zijn niet alleen door Hippocrates geschreven - maar ook door enkele artsen van de school van Knidos. Deze hingen een meer theoretisch direct op het genezen van het zieke orgaan, gerichte methode aan. Hippocrates daarentegen had meer oog voor de zieke mens als geheel.

Het Corpus Hippocraticum bevindt zich in de bibliotheek van Alexandrië. Het is door de Fransman Littré vertaald. In het eerste boek de *Prisca Medicinae* schrijft Hippocrates over de ethiek. De arts moet een rein en ingetogen leven leiden. Verder zijn er boeken over de prognose, over beenbreuken en over de instrumenten voor het spalken van botbreuken. Van Hippocrates (460 - 377 v. Chr.) zelf zijn ook beroemd zijn aforismen: Het leven is kort, de kunst is de lang, de gelegenheid vluchtig, de proefneming hachelijk en het oordeel moeilijk (*ars longa, vita brevis*); niezen neemt de hik weg; schuim bloed komt uit de longen.

Hippocrates, geboren op het eiland Kos tegenover Knidos in Klein-Azië, had een hoge opvatting van het persoonlijke leven van een arts. Zelf was hij een scherp waarnemer. Zo beschrijft hij nauwkeurig een parotitis-epidemie op het eiland Tachos. Wij kennen ook nog het facies Hippocrati bij peritonitis en de *succussio Hippocrati* bij sero-pneumothorax. Hippocrates was een aanhanger van de humoraalpathologie. Een slechte menging van de lichaamsvochten gaf ziekte (*dycrasie*). Ook kende hij hieraan verschillende karakters toe. Slijm gaf een flegmatisch, gele gal een choleric, zwarte gal een melancholisch en veel dun vloeibaar bloed een sangenisch [*sanguinisch*] karakter.

Ook schreef hij veel over een goede hygiëne en een gezond somatisch en psychisch leven. De arts mocht geen winstbejag nastreven en moest zich ook ethisch bezinnen: "want een arts die tevens wijsgeer is, is een god gelijk".

3. In Schema:

Daar de Griekse artsen beter waren dan de Romeinse (servus medicus) haalden de Romeinse keizers deze Griekse artsen naar hun hof in Rome. Vanuit Rome ontstond de kloostergeneeskunde in West-Europa. Elk klooster had zijn kruidentuin. De Orde der Benedictijnen op de Monte Casina (in 529 door Benedictus van Nursia gesticht) had in haar kloosterregels, gebaseerd op de 7 werken der barmhartigheid, het ziekenbezoek tot een plicht gesteld. De zieke moest quasi Dominus behandeld worden. De Johannierter-orde (hospitaalridders) stichtte vanuit Jeruzalem overal hospitalen. Tot zij door de Mohammedanen, na een lange strijd verdreven werden was Rhodos hun hoofdkwartier. Nu vestigden zij zich op Malta. Napoleon verdreef hen later hiervan (ereinsigne is Malthezer kruis). Het hoofdkwartier is nu in Rome.

Constantijn de Grote stichtte Constantinopel. Dit werd een nieuw cultureel centrum. De geleerden waren vooral compilatoren (Oribasius). Het was een trefpunt van Oost en West dat ook zijn invloed in West-Europa deed gelden. Wegens zijn ketterse opvattingen werd Nestorius door Constantijn uit Byzantium verdreven, waarna hij zich te Djondisabur in Perzië vestigde alwaar hij een medische school stichtte. Een bekende Nestoriaan was Johannitius (o.a. commentaren op Galenus). Van hieruit onderging ook de Arabisch-Islamitische geneeskunst de Perzische invloed, die tenslotte via Spanje weer West-Europa bereikte.

De school van Salerno tenslotte zou door een Romein, een Jood, een Griek en een Arabier gesticht zijn. Het hoogtepunt was in de 11e eeuw. Daarna werd zij vergeten totdat men in Breslau in de 18e eeuw toevallig geschriften uit Salerno vond. In de 13e eeuw kwamen namelijk de Universiteiten op (Universitas docentium en discentium, later Universitas scientium). De studenten kozen de proffessoren uit. Tevens kozen zij uit hun midden een rector die de proffessoren controleerde. Bekend van Salerno waren het antidotarium Nicolai dat vooral middelen tegen vergiftigingen bevatte en het Regimen Salernitatis Salernitanum. Dit was aan de koning van Engeland opgedragen en vooral door zijn eenvoud zeer geliefd.

4. Dit was Reinier de Graaf. Hij leefde in het begin van de 18e eeuw. In deze tijd werd vooral veel verzameld (Kabinet van Frederik Ruysch). Door deze pancreasfistel verkreeg de Graaf als eerste zuiver pancreassap. Naar de Graaf is ook de Graafse follikel in het ovarium genoemd die hij ontdekt had. De Graafse follikel is de sprongrijpe follikel waarin het ovum zich bevindt omgeven door granulosa- en thecacellen. Alleen het ovum met de corona radiata begeeft zich

naar de tuba. De rest wordt tot corpus luteum en vervolgens tot corpus albicans. Reinier de Graaf echter dacht dat het geheel de eicel vormde. Over de Graafse follikel ontstond nog een prioriteitsstrijd met Jan Swammerdam, de bekende - op jeugdige leeftijd overleden - insectenonderzoeker. Reinier de Graaf is zelf ruim dertig jaar geworden.

5. De beroemdste Nederlandse geneeskundige is ongetwijfeld Herman Boerhaave geweest. Hij werd in 1668 als zoon van een dominee geboren in Voorhout. Aanvankelijk studeerde hij filosofie en theologie. Later echter ging hij medicijnen studeren. Van hem is bekend dat hij nooit colleges volgde. Slechts bij de openbare secties ten behoeve van de anatomie was hij aanwezig. Hij studeerde in twee jaar af en promoveerde te Harderwijk op een proefschrift over de bestudering van de uitwerpselen. Hierna vestigde hij zich als huisarts en gaf hij tevens privéles. In 1701 werd hij in Leiden voor drie jaar benoemd tot lector in de theoretische geneeskunde, de fysiologie en de algemene pathologie. In 1702 gaf hij ook privaates in de scheikunde. Hierna werd hij benoemd tot hoogleraar in de botanie en de geneeskunde. Tevens werd hij hoofd van de Hortus Botanicus. In 1714 werd hij rector magnificus en ging hij ook klinische colleges geven. Zijn grote verdienste is dat hij het klinische onderwijs volledig heeft georganiseerd en op de been geholpen. Ook bracht hij systeem in allerlei losstaande ontdekkingen van die tijd, waarbij hij electisch te werk ging. Boerhaave had een mechanische conceptie van het leven. Hij was evenals Descartes een aanhanger van de iatrofysische of iatromathematische richting (i.t.t. Paracelsus, Helmond, de la Boë Sylvius). Zijn colleges heeft hij uitgegeven als *institutiones medicae*, aforismen. Een beroemd leerling van hem Gerard van Swieten heeft hier commentaren op geschreven. Boerhaave's gehoor bestond voor de helft uit buitenlanders en uit heel Europa kwamen studenten naar hem toe (b.v. een andere beroemde leerling van hem Albrecht von Haller die later hoogleraar in Göttingen werd. In Edinburgh richtten vier hoogleraren (leerlingen van Boerhaave) hun onderwijs op zijn manier in.

Herman Boerhaave stierf in 1738. Haller noemde hem de *Praeceptor Europae*. Ook in Amsterdam is een kliniek naar Nederlands beroemdste geneeskundige genoemd. Deze kliniek bevindt zich bij het Muuseumplein.

P.S. Boerhaave heeft ook de werken van Jan Swammerdam aangekocht en deze uitgegeven.

II. Beantwoording door examinandus B, gehonoreerd met het cijfer 4,9.

1. De oude Egyptische geneeskunde stond op een redelijk hoog niveau toentertijd want men deed b.v. onderzoeken van diabetes urine, kon de lijken balsemen.

Voor het onderzoek van de urine goot men dit over een lemen vloer en als er overmatig vliegen op afkwamen, zat er dus suiker in.

Het balsemen van de lijken kon op drie manieren gebeuren, verschillend van prijs en resultaat. De duurste nam wel 70 dagen in beslag, hierbij werden de hersenen door de neus verwijderd, en de darmen met een vuurstenen mes werd de snede gemaakt eruit gehaald. In de buikholte werden kruiden aangebracht en geookt (gerookt, gekookt).

In de gevonden mummies werden nog eitjes gevonden van de Biharzia die ook nu nog wijd verspreid in Egypte voorkomt.

2. Het corpus Hippocraticum omvat een werk van 70 delen handelend over wat er toen ter dage toegepast werd op de patienten pathologie. Het was van de hand van Hippocrates, een Griek die leefde van 460 - 377 v. Chr. Zijn inzichten waren verhelderend en nog heden ten dage komen er nog opmerkingen voor die aan hem doen herinneren, bijv. succussio Hippocrates bij een seropneumothorax en facies Hippocratice bij peritonitis. Het oeuvre is later vertaald geworden door de franse medicus-filoloog Littré.

3. De Grieks-Romeinse geneeskunde bereikte West-Europa via monikengeneeskunde.

Verder bereikte het via Byzantijnse geneeskunde - school van Salerno via de Moren Spanje.

4. De eerste pancreasfistel is aangelegd door van de Graaff; Ik kan hier verder uiterst kort zijn want het verleden van de man is mijn herinnering ontschoten, jammer genoeg.

5. De beroemdste Nederlandse geneeskundige die hier bedoeld wordt is waarschijnlijk Louis Pasteur die door de ontdekking van de bacteriën een weg heeft gevonden, bijv. d.m.v. het pasteuriseren, om infecties te voorkomen. Pasteur was een man van de nieuwe geschiedenis.

Van Leeuwenhoek, die autodidact was en chemicus van beroep kwam

al achter het bestaan van gisten en schimmels. Door primitieve lenzen te slijpen was hij de eerste die een spermatozo te zien kreeg en keek hij verder naar allerlei kleine organismen, bv. van een vlo, verder bekeek hij de bloedcirculatie in het staartje van een visje.

Om een Nederlander te noemen die vooral in Nederland van belang is geweest zal ik Boerhaave noemen die als prof. in Leiden, de naam van de universiteit op wereldniveau heeft weten te brengen. Dit is vooral te danken aan het feit dat hij veel aandacht heeft besteed aan het klinische aspect. Boerhaave heeft in zijn tijd een belangrijke ordening aan weten te brengen.

Het nazien van de examens werd soms opgefleurd door diepzinnige gedachten en schilderachtige uitspraken:

Naar aanleiding van de vraag langs welke wegen de grieks-romeinse geneeskunde Europa bereikte, blijkt een examinandus onder de indruk van de invloeden en veranderingen, die de geneeskunde tijdens de verspreiding heeft ondergaan. Hij verzucht: "de moeilijkheid is, wat is nog grieks-romeinse geneeskunde en wat niet meer?"

De ondergang van Salerno wordt kras getypeerd: "Nu is er niets meer van die glorieuze tijd te zien (zelfs vrouwen gaven daar onderwijs: Frotula [sic])".

Een aantal uitspraken getuigt van een gemoedelijke omgang met de medische historie.

- Het feit dat Boerhaave selectief te werk ging wordt verduidelijkt door "hij pikte overal wat uit".
- En dat Boerhaave slechts twee jaar over de medische studie deed, ontlokte een candidaat de uitspraak: "M'n petje af!"
- Herodotus' beschrijving van het mummificeren krijgt een huishoudelijk karakter, als we lezen: "er waren drie prijsklassen; de ingewanden werden uitgesneden en apart verpakt".
- Onze zeevarende natie verloochent zich niet in de consequent doorgevoerde vergelijking: "Hij (Hippocrates) zet de mystiek en bijgeloof overboord en laat bij zich inschepen de waarneming, de ervaring (empirische richting) en logische interpretatie".

- Dat in plaats van Boerhaave tweemaal Pasteur en één keer Virchow tot de belangrijkste nederlandse medici werden gerekend, heeft iets van een spel zonder grenzen!
- Tenslotte een opmerking van een candidaat, als een postscriptum onder het examen toegevoegd: "Door het leren van dit tentamen is bij mij toch meer interesse ontstaan in de ontwikkeling van de geneeskunde, die er vroeger bij mij niet aanwezig was".

Wat mag men meer verlangen?

DE MUSKUSSTRIJD TE GOES IN DE JAREN 1612 - 1614

door

R. Maas

In het jaar 1612 ontstond te Goes onenigheid over de therapeutische toediening van muskus (moschus). De strijd begon toen de chirurgijn Frederik de predikant Philip Lansbergen¹ liet roepen om zijn vrouw, die al vijf dagen zwaar ziek in het kraambed lag, in de laatste ogenblikken van haar leven bij te staan. Hier trad Lansbergen niet alleen als geestelijke op, maar gaf aan de vrouw tevens zijn "arcanum". Van dit "pulvis panchrestus sive cordialis"² kon volgens hem de stad Goes getuigen hoe dikwijls het geholpen had. De vrouw overleed en doordat de omstanders de muskus in het arcanum geroken hadden, kwam al spoedig het gerucht in omloop, dat Lansbergen door het toedienen van muskus de dood van een kraamvrouw had veroorzaakt³.

Kort hierna diende de stadsdokter Hieronymus Smallegange bij zijn Middelburgse collega's de schriftelijke vraag in, of aan een kraamvrouw, die aan "suffocatio uteri"⁴ leed, "tuto e methodice" muskus gegeven mocht worden.

Het antwoord van het Collegium Medicum was ontkennend, doch één lid van het collegium, David d'Outreleau (of Ultralaeus)⁵, weigerde zijn handtekening onder dit antwoord en publiceerde in 1613 een Tractatus medicus perbrevis, in quo succincte ac disposite disputatur liceat exhibere moschum. In deze brochure van "zeldzame onbeduidendheid" (Fokker) werd uiteengezet, dat muskus in de derde graad heet en droog is en slechts bij de juiste indicatie toegediend

mag worden. Hiermee werd de openbare strijd over het muskusprobleem geopend.

Echter nog voor het verschijnen van dit geschrift had Lansbergen in februari 1613 Dr Karel Frank te Middelburg om zijn oordeel verzocht; hij kreeg als antwoord, dat muskus als uterusmiddel nuttig was, mits het "methodice" en "secundum artem" werd toegediend, maar dat hij de toepassing "in casu" ondoelmatig achtte. Lansbergen wees erop dat de door hem geraadpleegde Zierikzeese medici aan zijn kant stonden, en dat hij vernomen had, dat de Leidse Academie in zijn voordeel zou beslissen. Dr Frank deelde hem toen mee, dat hij zich niet zo diep gevallen hoefde te voelen, omdat hij als predikant geen deskundige was, "non puto dominum magnopere culpandum esse, qui talia non medicus exhibuerit". Tegen deze laatste uitspraak keerde Lansbergen zich met de opmerking, dat onder andere ook Lucas medicus en theoloog geweest was. Daarmee was de briefwisseling beëindigd.

Hierbij zou de hele zaak gebleven zijn, ware het niet, dat onafhankelijk van deze correspondentie, in de zomer van hetzelfde jaar bovengenoemd geschrift van d'Outreleau verscheen.

In september hierop volgde een tegengeschrift van Cornelis Herls, chirurgijn te Middelburg, Examen tractatus medici de Moscho a Davide Ultralaeo in lucem editi, authore Cornelio Herls. Hierin onderstreept hij de onbeduidendheid van d'Outreleau's werk en voegt er een scherpe satire aan toe.

Nu mengde zich ook Jacob Lansbergen, een zoon van Philip in de strijd. Hij was 12 juni 1613 te Franeker tot doctor in de geneeskunde gepromoveerd en had zich pas te Goes gevestigd⁶. Hij gaf de briefwisseling van zijn vader met Dr Frank uit en voegde er een antwoord op het geschrift van Herls aan toe, getiteld Disputatio epistolaris Reverendi viri D. Philippi Lansbergii cum doctissimis medicinae doctoribus Mittelburgensibus eorumque nomine ornatissimo viro D. Carolo Franco, medicinae ibidem doctore, pro parente venerando: adversus Cornelium Herrels, chyrgum medicorum, Mittelburgensium placita, contra D. doctorem Davidem Ultralaeum tuentem.

Hij zegt hierin, dat over deze vraag de Leidse en Franeker scholen, alsook Rotterdamse en Zierikzeese medici uitspraken hebben gedaan; en dat vrouwen te Goes bij honderden de weldadige "non lethalem sed vere vitalem" invloed van het arcanum hebben ondergaan. Verder vraagt Jacob Lansbergen zich hierin af, waarom Herls die chirurgijn is, zich met deze problemen bemoeit.

Vrijwel onmiddellijk antwoordde Herls met een Responsio ad apologiam Jacobi Lansbergii, qua et parentis sui, et D. Davidis Ultralaei

placita de Moscho tuetur, waarin persoonlijke polemieek centraal staat.

Om weer wat klaarheid in de vraag omtrent het al of niet toedienen van muskus aan kraamvrouwen te brengen, weerlegt de al bovengenoemde stadsdokter H. Smallegange het tractaat van d'Outreleau met een Examen quaestionis medicae. An puerperae, suffocati-
oni uterinae obnoxiae, febri acuta laboranti, in morbi principio, tu-
to et ex arte possit exhiberi moschus. Hij betreurt het, dat d'Outreleau het probleem verkeerd heeft opgevat en zich slechts tot het onderzoek beperkt heeft, of in het algemeen aan een kraamvrouw muskus mag worden toegediend. Smallegange komt tot de conclusie dat muskus in dit geval gecontraïndiceerd was en schadelijke gevolgen heeft gehad. Hij beredeneerde dit als volgt: muskus, dat in de derde graad heet en droog is, mocht noch bij suffocatio uteri, waarbij foetida doelmatig waren, noch bij hoge koortsen, waarbij er koelende mid- delen van toepassing waren, toegediend worden. In casu leed de vrouw, vijf dagen na een partus, aan suffocatio uteri en aan hoge koorts.

Nu verscheen in januari 1614 in Middelburg, onder redactie van de al eerder genoemde Dr Frank een Epistola apologetica medicorum Mittelburgensium, qua et nothis P. Lansbergii literis respondent et a calumnia palinodiae ipsis ab eo et filio inusta purgantur. Hierin werd P. Lansbergen verweten, dat hij niet alleen een verkeerde be- handeling had ingesteld, maar ook de Middelburgse en Zierikzeese doctoren over de toedracht van de zaak verkeerd had ingelicht. Bo- vendien werd naar voren gebracht, dat Jacob Lansbergen de corres- pondentie tussen Philip Lansbergen en Dr Frank geheel veranderd en omgewerkt had uitgegeven, "multis additis, quibusdam limatis et expunctis". Frank zette uiteen, dat muskus en de andere ingredien- ten van het arcanum bij deze patiente niet de aangewezen middelen waren.

Ook deze apologie werd niet zomaar geaccepteerd. In 1614 ver- schenen van de hand van Cornelis Liens, stadsdokter te Zierikzee, nog twee brochures: Concertatio amici epistolica cum adversariis D. Philippi Lansbergii en Mittelburgensium medicorum responsi postlimi-
ni et apostolae apologeticae ex superabundanti cautela, refuta pro
D. Ph. Lansbergio. Van deze vlugschriften zijn alleen nog maar de titels bekend. Hierop volgde geen schriftelijke reactie meer.

Zo was aan deze discussie een einde gekomen. En deze met fel- heid gevoerde strijd leidde mede tot veroordeling van Ph. Lansber- gen waardoor hij de stad moest verlaten.

In 1611 was Philip Lansbergen er nog in geslaagd het stadsbestuur

unaniem⁷ te laten besluiten, dat zijn zoon Pieter⁸ tot de derde predikant van Goes benoemd werd. Sinds juni 1612 echter begon de stemming in het stadsbestuur zich tegen deze predikanten te keren, omdat deze zich in het openbaar verzetten tegen de benoeming van David van der Nisse⁹ tot burgemeester. Deze werd door hen verdacht nog tot de rooms-katholieke kerk te behoren. In October 1612 werd een bespreking van dergelijke zaken vanaf de kansel verboden. Ondanks dit verbod maakten Philip en Pieter Lansbergen in 1613 opnieuw in het openbaar bezwaar tegen de benoeming van de stadsdokter Zoetwater⁷ tot burgemeester. Nu namen ook de geneeskundigen van Goes stelling tegen hen. Op 1 October 1613 werd een kerkelijke vergadering, een zogenaamde coetus, samengeroepen, die op grond van de bezwaren tegen Philip en Pieter Lansbergen besloot, dat zij zouden "gehouden zijn haar te laten transporteren ende gebruijken in een ander gemeente, waar zij wettelick moghen geroepen zijn". De derde predikant kreeg absolutie.

Philip Lansbergen vestigde zich hierna in Middelburg en besteedde zijn tijd alleen nog maar aan zijn natuurwetenschappelijke, met name astronomische, studies. Pieter Lansbergen, die pas op 5 juni 1613 te Franeker tot doctor in de geneeskunde promoveerd was (zijn broer Jacob promoveerde hier op 12 juni 1613, eveneens in de geneeskunde), bleef in Goes alleen nog de geneeskunst uitoefenen.

In 1614 werd door de classis¹⁰, nu in het algemeen, aan predikanten verboden de geneeskunst uit te oefenen¹¹. Zoals Fokker vermeldt, kon men zelfs nog in de achttiende eeuw waarnemen, dat predikanten, met name bij de doopsgezinden, als geneesheren optraden. Er waren blijkbaar steeds meer redenen om maatregelen te nemen, gezien het feit, dat onder andere in 1615 de geneeskundige faculteit te Leiden werd verzocht zich tot de Staten te wenden, met het verzoek om predikanten de uitoefening van de geneeskunst te verbieden of te doen verbieden¹².

Noten

1. Philip Lansbergen werd op 25 augustus 1561 te Gent geboren en overleed te Middelburg op 8 december 1632. Met zijn ouders verbleef hij in Frankrijk en Engeland, waar hij zich verdiepte in theologie en wiskunde. Hij werd hervormd opgevoed. In 1585 liet hij zich als theologisch student te Leiden inschrijven en in 1596 ging hij als predikant naar Goes.

Lansbergen verwierf vooral in het buitenland faam door zijn wiskundige en astronomische studies en publicaties. Als een der eersten was hij zó een felle voorstander van Copernicus, dat zelfs Galilei in 1632 deze felheid van Lansbergen als een zwak punt beschouwde. Galilei was namelijk van mening dat Lansbergen met zijn denkbeelden te ver ging en zo meer twijfel dan bevestiging ten aanzien van de nieuwe leer veroorzaakte.

2. Arcanum - geheimmiddel; Pulvis panchrestus sive cordialis is een poeder dat voor alles goed en hartversterkend is (panacea, universeelmiddel). Het bestond volgens Lansbergen uit barnsteen (succinum), edelgesteenten, koraal, lapis bezoar van ieder twee ons (62,5 g.), vermengd met drie grein (195 mg) moschus.
3. Moschus of muskus is de stof die zich bij het mannelijk dier van Moschus moschiferus in een zakje bij de navel bevindt. De geur wordt veroorzaakt door muskus, 3-methyl-1-cyclo-penta-decanon (*Pharmacotherapeutische Vademecum*, 1959). A. Weisenberg vermeldt in zijn *Handwörterbuch der gesammten Arzneimittel* van 1853: "Der Moschus ist meist der Schrecken der Laien, indem sie ihn als einen Vorläufer des Leichengeruchs ansehen oder bei seinem Gebrauch wenigstens die höchste Gefahr voraussetzen".
4. Suffocatio uteri, volgens Krul hier in de betekenis van gesloten, toegesnoerde baarmoeder na de geboorte van het kind. Het is geen duidelijk ziektebeeld. Het vat klachten samen die min of meer aan de baarmoeder worden toegeschreven. Stephanus Blancardus stelt in zijn *Lexicon Medicum* (de hier geraadpleegde uitgave van Jena 1683) "suffocatio uterina" gelijk aan "passio hysterica", een "affectus convulsivus nervorum paris vagi et intercostalis in abdomine", dat niet alleen van de uterus uit behoeft te gaan. Als Duits synoniem wordt "das Aufsteigen der Mutter" genoemd.
Ortolf van Bayerland noemt in zijn *Frauenbüchlein* (gedrukt vóór 1500): "suffocatio matricis": "Irrigkeit der Mutter", en hij vermeldt dat de voorstelling van het omhooggaan en het zich verplaatsen van de uterus alleen volksgeloof is. Als etologische momenten noemt hij amenorrhoe en dat de vrouw "nit mannes hat".
De aandoening van Lansbergens patiente, zoals zij hier in de strijd naar voren komt, lijkt op endometritis puerperalis, die door de beperkte bestrijdingsmogelijkheden van die tijd uiteindelijk tot de dood leidde. Citaten, titels van geschriften en de omschrijving van de inhoud zijn overgenomen van Fokker.
5. NNBW, Krul en Nagtglas stellen "Ultralaesus" gelijk aan D'Outreleau. Fokker vindt dat deze overeenstemming alleen maar gegist mag worden.
6. Jacob Lansbergen werd in 1590 te Goes geboren en begraven te 's-Gravenhage op 9 juni 1657. Hij was alumnus in de theologie en liet zich in 1608 te Leiden als theologisch student inschrijven. Al tijdens zijn alumnaat ging hij op zijn vaders advies medicijnen studeren, waarin hij op 12 juni 1613 te Franeker onder Lollius Adama promoveerde. In hetzelfde jaar vestigde hij zich te Goes. Later verhuisde hij naar Middelburg, waar hij tot 1650 burgemeester was en mede-oprichter van de Illustre School aldaar. Als gevolg van zijn Oranjegezindheid werd hij in 1651 na de dood van Willem II uit Middelburg verdreven, waarna hij zich in 's-Gravenhage als medicus vestigde.
Hij was verdediger van het astronomisch stelsel van zijn vader.
Bij zijn portret door J. Mytens schreef Jacob Cats een vers (afgedrukt in Pieter de la Ruë (1741). *Geletterd Zeeland*, 410, Middelburg), waarin zijn geneeskunde bekwaamheid hoog geprezen wordt.
7. Dit pleit voor de gang van zaken inzake het protest tegen de benoeming van burgemeester zoals deze in het NNBW is beschreven en hier is overgenomen. Volgens Nagtglas was er namelijk al in 1606 een openbaar protest tegen de benoeming tot burgemeester van de stadsdokter Zoetwater, hetgeen samen met de muskustrijd culmineerde in het ontslag van de Lansbergens. Volgens Krul was Zoetwater in 1606/7 en in 1610/11 burgemeester.
8. Pieter Lansbergen werd in 1587 te Goes geboren en overleed in 1661 te 's-Gravenhage. In september 1606 liet hij zich te Leiden inschrijven als student in de filosofie en studeerde verder theologie. Van 1609 tot 1611 werd hij ambtgenoot van zijn vader in Goes. Op advies van zijn vader studeerde hij intussen ook geneeskunde en promoveerde hierin op 5 juni 1613, bijna tegelijk met zijn broer (12 juni) onder

Lollius Ardana. Na zijn ontslag als predikant te Goes bleef hij hier verder de geneeskunde uitoefenen. In 1639 vestigde hij zijn praktijk in Middelburg, waar hij in kerkelijke twisten betrokken raakte. Na de val van zijn broer in 1651 vertrok ook hij naar Den Haag, waar hij lijfarts van de prins van Oranje werd.

9. Van der Nisse was ook reeds in 1607/08 burgemeester te Goes.
10. "classis", zoals het hier gebruikt is, is volgens Van Dale een "onderafdeling van een provinciaal kerkbestuur in de Nederlands Hervormde Kerk: enige hervormde gemeenten vormen een ring, enige ringen vormen een classis".
11. Volgens Fokker was in Goes het uitoefenen van de geneeskunde door predikanten verboden. Het bestaan van dit verbod was volgens hem in een plaatselijke gewoonte of overeenkomst gelegen. Philip Lansbergen had zich dus aan een overtreding van het verbod schuldig gemaakt.
12. Akten van Curatoren der Hogeschool te Leiden van 9 november 1615; afgedrukt in: N. C. Kist en H. J. Royaards (eds) (1848). Archief voor Kerkelijke Geschiedenis, deel 19, p. 56. Leiden.

Literatuur

- Fokker, A. A. (1862). Philippus Lansbergen en zijne zonen. Archief van het Zeeuwisch Genootschap, V, 58-69.
- Krul, R. (1902). De Muskuskrijg. Tijdspiegel, III, 307-15.
- Nagtglass, F. (1893). Levensberichten van Zeeuwen, deel II, 29-36. Middelburg.
- Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek (NNBW), deel II, kol. 773-784. Leiden, 1912.

JOHANNES VLACKVELD, EEN HAARLEMS MEDICUS IN CORRESPONDENTIE MET WILLIAM HARVEY

door

M. J. van Lieburg

In de opsomming van de correspondenten van William Harvey noemt Geoffrey Keynes als laatste "Dr. John Vlackveld of Haarlem, concerning whom little is known"¹. Het betreft hier een briefwisseling welke Akenside in 1766 heeft opgenomen in de uitgave van een Opera omnia van Harvey, zonder dat hij daarbij de bronnen vermeldde waar de beide epistels in originali te vinden zijn². Ook citeert Akenside de brief van Vlackveld slechts fragmentarisch, terwijl het antwoord van Harvey volledig wordt weergegeven.

Vlackveld consulteert in zijn brief de beroemde medicus uit Londen over een patient die aanvankelijk incontinent en tenslotte anurisch was en overleed. Bij obductie was de blaas van de patient in "contractie" bevonden, zodat het geheel niet groter leek dan een

ongepelde walnoot, terwijl het pars membranacea dikker was dan een pink en de tunica mucosa "had been eaten away by the sharpness of the viscid matter"³.

Alvorens op deze brief en het antwoord van Harvey nader in te gaan, is het noodzakelijk om deze Vlackveld beter te leren kennen. Johannes Vlackveld moet in 1628 te Haarlem geboren zijn⁴. Immers laat hij zich op 14 maart 1648 te Leiden inschrijven aan de medische faculteit als twintigjarige Harlempjesis⁵. Drie jaar later, op 12 januari 1651, promoveert hij te Leiden op een Disputatio medica inaug. de Cacochymia, welke onder de foutieve datering 1551 bij Hackius te Leiden verschijnt⁶.

In een 25-tal theses wordt de cacochymia als ziekte nader gedefinieerd en uitgewerkt⁷. Door in- en uitwendige oorzaken ontstaan "massae sanguinae labes" die verantwoordelijk kunnen zijn voor een veelheid van ziekte-verschijnselen. Summier wordt van elk type, als de cacochymia biliosa, melancholica, serosa, putida en maligna, de symptomatologie, diagnostische criteria, prognosis, praeservatio en therapie vermeldt. Het kleine geschriftje eindigt met een tweetal collaria, beide over de venaesectio. De eerste veroordeelt aderlaten als therapie van cacochymische aandoeningen, het tweede beveelt haar aan als therapie van alle overige ziektebeelden.

Na zijn academische studie vestigt Vlackveld zich te Haarlem als practiserend medicus. Hier ontmoeten we hem op 16 maart 1653 voor de "Schepenen" bij gelegenheid van zijn huwelijk met Lijsbet de Graet, "jongedochter van Haarlem"⁸. Het feit dat het huwelijk niet langs kerkelijke weg bevestigd wordt, verraadt reeds Vlackveld's niet-Gereformeerde levensovertuiging, welk vermoeden bevestigd wordt door de Remonstrantse doop van zijn beide dochters Josina en Maria⁹. Ook kreeg het echtpaar een zoon, Jacob, die als medicus de voetstappen van zijn vader drukken zou¹⁰.

Johannes Vlackveld is nauwelijks zes jaar in zijn praktijk te Haarlem, wanneer hij zich in 1657 met bovengenoemde brief tot Harvey wendt. Dit initiatief om niemand minder dan de alom geadoreerde ontdekker der bloedsomloop persoonlijk te consulteren over een toch niet opzienbarende ziekte-geval roept vragen op. Waarom koos Vlackveld voor Harvey en niet voor een der coryfeeën uit de medische faculteiten van Leiden of van Utrecht? Er is geen reden aan te nemen dat Vlackveld zijn adressant persoonlijk kende, hetzij als resultaat van een peregrinatio academica, hetzij als gevolg van Harvey's doorreis door Haarlem in de reiskaravaan van Lord Arundel. Het antwoord van Harvey biedt voor beide veronderstellingen geen houvast, en de Hollandse reis van Harvey valt te vroeg (1636) om

Vlackveld een precedent in handen gegeven te hebben¹¹.

Aannemelijker lijkt mij om de keuze voor Harvey te verklaren vanuit het antwoord, waarmee Van Beverwijck in 1641 de bezwaren van Salmasius op zijn eerder verschenen De calculo Renum et Vesicae (1638) wilde weerleggen. Als bijlage tot deze Exercitatio in Hippocratis Aphorismum de Calculo nam Van Beverwijck een brief op van Harvey, waarin deze tegenover de auteur van De calculo uiteenzette, dat "volgens het gevoelen van Hippocrates, Galenus, en andere, taeye slijmerigheyt vereyscht wert tot het groeyen van den Steen"¹². Vlackveld heeft in zijn patiënt geen steen gevonden, maar wel een slijmerige massa en een sterk verdikte blaaswand, geheel in overeenstemming met de door Harvey verworpen theorie en beschrijving door Van Beverwijck¹³. Een tweede aspect is de "sharpness of the viscid matter", welke chemische kwaliteit Harvey moest interesseren. Zich beroepend op Paracelsus, Castrensis en de "Chymisten" verdedigde deze immers dat de "steenachtige Slijmerigheyt" en "den ingeboren aert van de Steenige stoffe" voldoende was voor de steenvorming¹⁴. Tot Van Beverwijck kon Vlackveld zich in 1657 niet meer wenden: deze was in 1647 overleden. En had Harvey zelf niet beloofd om de moeilijkheden van steenvormingstheorie "by gelegentheyt bekend (te) maecken? "

Helaas kreeg Vlackveld niet het verlangde exposé van zijn adresant. In de brief van 24 april 1657, schrijft Harvey, nog geen zes weken voor zijn dood, aan de Haarlemse medicus zijn brief met genoeg te hebben gelezen, en er van overtuigd te zijn dat de aangeboden casus heel wat discussie vereisen zou om er helderheid over te verschaffen. "But it is useless for you to spur me on and for to gird myself for some new research when I am not only ripe in years but also - let me admit - a little weary"¹⁵.

Met dit consult verdwijnt Vlackveld uit de medisch-historische annalen. Geschriften zijn van hem niet verschenen en andere brieven van zijn hand zijn niet bekend. Alleen de notariële archieven van Haarlem geven nog een incidenteel beeld van deze zo weinig bekende Harvey-correspondent.

Een serie actes vermelden Vlackveld als erfgenaam van een zekere Jaques van der Graet, kennelijk familie van zijn vrouw¹⁶. Eerst op 27 mei 1665 vinden we hem in de kwaliteit van medicus, wanneer hij samen met zijn collega-medicus Jeronimus de Clerck¹⁷ en de stadsoperateur Noach Smaltius een verklaring aflegt, dat zij van een zekere Van Sijpesteyn tot patient hebben gehad. Een volgend notarieel optreden, kort voor de jaarwisseling van 1669, betreft de weerlegging van een onjuist gerucht inzake nalatigheid van Vlackveld

in het waarnemen van een van zijn patienten. Een zekere Abraham Verootte hield namelijk vol dat Vlackveld "soude sieckelijck sijn geweest, op te aarde gelegen hebben ende onbequaem ende onmachtig was" om zijn patient te bezoeken. Een gerequireerde getuige wist echter te verklaren dat hij op de bewuste dag de depositant Vlackveld was tegemoet getreden "ende gerecontreert ende afgevraecht ofte hij niet ter plaetse voorseid (nml. Santpoort vL) soude gelieven te rijden, heeft de requirant daer op geantwoort van Jae, maer versocht aen hem depositant soo lange pacientie soude gelieve te hebben, dat hij noch een en twee patienten die hij noemde mocht gaen visiteren...(en) naer weynichtijt daer nae sijn visit gedaen hebbende wederom thuys comende...alsdoen hem ende sijn huysvrouwe op den wagen getreden sijnde" zijn patient te Santpoort heeft bezocht, waaruit kon blijken "dat de requirant den selven dach soo wel bequaem en gedisponeert is geweest, omme over all soo binnen als buyten de Stadt sijne saken te connen verrichten"¹⁸.

Nog herhaald zou de genoemde Abraham Verootte een rol spelen in de notariële bemoeienissen van Vlackveld, beide keren betreffende een uitkering uit de boedel van Verootte¹⁹. Aan deze en aan andere actes van financiële aard gaan we verder voorbij²⁰.

In de stedelijke medische colleges lijkt Vlackveld geen rol van betekenis te hebben gespeeld. De vermelding van de naam Vlackveld in het overzicht van de dekenen van het Collegium Medico-Pharmaceuticum van Haarlem²¹ en de verwickelingen rond de benoeming tot "deken en vinder van het apothekersgilde"²² moet betrekking hebben op zijn zoon Jacob.

Zelfs de sterfdatum laat zich niet in begraafregisters terug vinden. Daarmee is de biografie van Johannes Vlackveld gekarakteriseerd. Na een bescheiden rol op het medisch toneel der 17e eeuw verdwijnt zijn persoon geruisloos uit de geschiedenis. Eén les heeft zijn korte en weinig schokkende biografie de medico-historie gegeven, namelijk dat de relatie tussen Harvey en de Nederlandse medici intenser is geweest dan oppervlakkig lijkt. Ook al kwam bij Vlackveld die relatie wat al te eenzijdig en weinig diepgaand tot stand.

Noten

1. G. Keynes, The life of William Harvey, Oxford, 1966, p. 368-369.
2. Akenside, Opera Omnia, Londen, 1766, p. 634, volgens opgave van Keynes, 1966, p. 368, noot 2.
3. Weergegeven volgens de vertaling van Keynes, 1966, p. 368.
4. De remonstrantse doopboeken zijn eerst vanaf 1670 aanwezig: zie ook noot 9.

5. Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae, 1875, kol. 385.
6. P. C. Molhuysen, Bronnen tot de Geschiedenis der Leidsche Universiteit, Den Haag, 1918, vol. III, p. 35. De dissertatie vermeldt op het titelblad: Ioannes Vlackveld, Disputatio medica inaug. de Cacochymia. Quam deo praeside, Ex Auctoritate Magnifici D. Rectoris, D. Jacobi Triglandii, Pro summo gradu & Privilegijs in Medicina acquirendis. Publice ventilandam proponit... Ad diem 12 Ianuarij, Leiden 1551 (sic).
7. Over de cacochymia: vgl. K. E. Roths Schuh, Von der Viersäuftelehre zur Korpuskeltheorie des Blutes, In: K. G. Boroviczény (herg.), Einfuehrung in die Geschichte der Haematologie, Stuttgart, 1974, p. 31-44, i.h.b. p. 38.
8. Stadstrouwboek van Haarlem, dd. 16 maart 1653.
9. Doopboek der Remonstrantse Gemeente: Josina, dd. 7 april 1677 en Maria, dd. 16 december 1681.
10. Genoemd in Not. Prot. A. van Gellinckhuysen, dd. 26 juli 1698, zie ook noot 21 en 22. Hij was ook enige jaren commissaris van de kleine bank van justitie (mededeling van de adj.-archivaris Mr. T. N. Schelhaas). Hij werd begraven 2 december 1704.
11. Over Harvey's reis, zie Keynes, 1966, p. 229 ev.
12. Hier geciteerd naar J. van Beverwijck, Steen-stuck, Opuscula Selecta Neerlandicorum de Arte Medica, Amsterdam, 1943, vol. XVII. De correspondentie is te vinden in: J. van Beverwijck's Wercken der Genees-Konste, Amsterdam, 1672, p. 232-235.
13. J. van Beverwijck, in Opuscula, 1943, p. 44. Vergelijk ook E. D. Baumann, Johan van Beverwijck in leven en werken geschetst, Dordrecht, 1910, p. 161 ev.
14. Zie over deze chemische opvattingen van Harvey: W. Pagel, New Light on William Harvey, Basel, 1976, p. 42-43, en idem, William Harvey's Biological Ideas, Basel, 1967, p. 99-102.
15. Voor deze Engelse vertaling, zie Keynes, 1966, p. 369. Voor de Latijnse tekst, zie K. J. Franklin, The circulation of the blood. Two anatomical Essays by William Harvey together with nine letters written by him, Oxford, 1958, p. 179.
16. Zie Not. Prot. Van Kittensteyn, dd. 17 december 1661, fol. 415; dd. 24 mei 1662, fol. 296; dd. 26 maart 1664, fol. 162; 18 september 1664, fol. 144; en De Klerk, dd. 22 februari 1674, fol. 11 en Geraerts, dd. 6 juli 1675, fol. 4.
17. Aan deze De Clerck was o.a. ook de diputatie van Vlackveld opgedragen. De desbetreffende Not.acte is van Van Kittensteyn, dd. 27 mei 1665, fol. 231^{r+iv}.
18. Not. Prot. van Van Kittensteyn, dd. 30 december 1669, fol. 250^{r+v}.
19. Not. Prot. van Van Kittensteyn, dd. 23 januari 1670, fol. 31 en dd. 21 april 1670, fol. 169-170.
20. Ter completering van deze notariële referenties, te vinden op een genealogische fiche van het Gem. Archief van Haarlem, vermelden we het not. prot. Geraerts, dd. 4 december 1670, fol. 11, dd. 26 januari 1672, fol. 18 en Not. Prot. Van Kittensteyn, dd. 6 januari 1671, fol. 10.
21. Gem. Arch. Haarlem, Chirurgijnsgilde archief, inv.nr. 7, over de jaren 1695-1696 en 1700-1701.
22. Gem. Arch. Haarlem, Stadsarchief, inv.nr. 29, fol. 146 en 154, dd. 12 december 1692.

EDINBURGH AND MEDICINETentoonstelling in The Royal Scottish Museum
Edinburgh 1976

Ter gelegenheid van de tweehonderdvijftigste verjaardag van de stichting van de medische school werd in juni van dit jaar te Edinburgh een tentoonstelling geopend, die gewijd is aan de geschiedenis van de medische faculteit sinds 1726.

Deze tentoonstelling zal tot eind januari te zien zijn. Ruim vijfhonderd voorwerpen, schilderijen, instrumenten, boeken en documenten zijn uitgestald in een smaakvol ingerichte zaal op de begane grond van het Royal Scottish Museum, gelegen aan de Chambersstreet in het centrum van het oude stadsgedeelte.

De tentoonstelling is samengesteld door R. G. W. Anderson en A. D. C. Simpson, die ook de goed gedocumenteerde catalogus hebben verzorgd.

De Nederlandse bezoeker voelt zich er onmiddellijk thuis. Vertrouwde prenten van de Leidse Academie, de Hortus en de Anatomie hangen in de vitrines, die de buitenlandse invloed op de jonge faculteit als onderwerp hebben. Ook is er een fraai geschilderd portret van Archibald Pitcairne, die aan het einde van de zeventiende eeuw korte tijd hoogleeraar was in Leiden. Verder is er een minder geslaagd schilderij van Herman Boerhaave te zien, dat door een onbekend artiest is vervaardigd naar een gravure van Jan Wandelaar.

De tentoonstelling behandelt de vroege Schotse geneeskunde, het chirurgijns- en barbiersgilde, de zeventiende eeuw en de bloeitijd van de faculteit, de achttiende- en vroege negentiende eeuw. De verschillende specialismen, zoals heelkunde, gezondheidszorg, psychiatrie, militaire- en gerechtelijke geneeskunde worden alle apart behandeld. Ook is er aandacht geschonken aan de verpleegkunde en medische instrumentmakers. De twintigste eeuwse geneeskunde komt eveneens ter sprake.

Wanneer men de tentoonstelling binnenkomt, passeert men een manshoog gipsafgietsel van de grafsteen van James Borthwick, een zestiende eeuws chirurgijn, die de heelkunde en anatomie onderwees. Er is een vrolijk dansend skelet met een groot anatomieboek in de hand op uitgebeeld. Langs de deftige portretten van Schotse medici, hun boeken en documenten, hun medicijnkastjes en apothekjes, belandt men bij een fraai opgesteld anatomisch stilleven. Voor

een grote kast staat een gebogen skelet opgesteld, nl. dat van William Burke, de beruchte moordenaar die de lijken van zijn slachtoffers aan de anatoom Robert Knox verkocht. De laatste telg uit de Monrodynastie, Alexander Monro tertius, heeft hem na zijn executie in 1829 publiekelijk ontleed en het skelet daarna in het museum opgesteld. Uit dit Museum komen ook de overige voorwerpen in dit stilleven, preparaten van mesenterieën met lymfeklieren, die door Alexander Monro secundus met kwik-zilver zijn opgespoten. Verder staan er nog twee spierpreparaten, door Archibald Pitcairne vervaardigd.

Onder de vele instrumenten vallen de carbolsprays van Joseph Lister op. Verder zijn er een aantal fraaie microscopen, vervaardigd door Edinburghse instrumentmakers. Er is uitvoerig aandacht besteed aan de ontdekking van de narcotische eigenschappen van chloroform door James Young Simpson in 1847. Er zijn inhalatoren uit die tijd en allerlei andere apparatuur, o.a. een apparaat om lucht in water te persen, reeds gesuggereerd door Joseph Priestley in 1772.

Van de documenten boeien vooral de tekeningen, die betrekking hebben op het ontwerp van de Royal Infirmary door de architect William Adam en het ontwerp voor een krankzinnigengesticht, dat in 1813 gereed kwam.

Bij de militaire geneeskunde kan men tekeningen van de gewonden van de slag bij Waterloo aantreffen, en enkele ziektegeschiedenissen van de slachtoffers. De geschiedenis van de verpleging is verlucht met het portret van Janet Porter, die hoofdzuster was bij Joseph Lister. De dichter W.E. Henley schreef een aantal "hospitaalgedichten", hij was van 1873-1875 patient in het heelkundig hospitaal. Een van de meest bekende is een gedicht op Janet Porter, nl. "staff nurse, old style".

De twintigste eeuwse geneeskunde levert enige verrassingen op. Onder andere het bestaan van een Poolse medische school in Edinburgh, die in 1941 werd opgericht door de Poolse regering in ballingschap. De school heeft bestaan tot 1947 en tweehonderd acht en twintig Poolse artsen afgeleverd!

Een weerzien met een foto van de in 1973 overleden Professor Norman Dott, de eerste bezetter van de leerstoel voor neurochirurgie, wekt een gevoel van weemoed op. Dat enthousiast bedreven geneeskunde (hij vervaardigde reeds in 1933 angiogrammen van de hersenen) zo spoedig historie kan worden!

De tentoonstelling is vrij druk bezocht. Er zijn regelmatig rondleidingen van groepen verpleegsters en andere paramedici. Maar

ook schoolkinderen en vele bezoekers van binnen en buiten Edinburgh komen kijken.

Edinburgh heeft de stichting van de medische faculteit op feestelijke wijze herdacht. De zorgvuldig voorbereide tentoonstelling heeft aan deze herdenking luister bijgezet. Het was verheugend te vernemen dat jonge onderzoekers er door zijn opgewekt om verdere naspeuringen te verrichten in de archieven naar de medische geschiedenis van Schotland. Dan mag met recht dit een geslaagde tentoonstelling heten!

A. M. Luyendijk-Elshout.

DE VIERDE DUIJS-NEDERLANDSE
SAMENKOMST IN HAUS WELBERGEN
26 JUNI 1976.

Op 26 juni 1976 werd door het Institut für Theorie und Geschichte der Medizin van de Universiteit van Münster de vierde samenkomst georganiseerd met medewerkers van het Medisch-Encyclopaedisch Instituut te Amsterdam en enkele medisch-historisch geïnteresseerde Nederlandse artsen. Dit "Deutsch-Niederländisches Medizinhistorikertreffen" is zo langzamerhand een traditie geworden, waarbij het ene jaar het Münsterse instituut als gastheer optreedt en het andere jaar ons instituut de Duitse gasten ontvangt in een passende omgeving. Dit jaar waren de Nederlanders te gast in Haus Welbergen bij Ochtrup. Onder voorzitterschap van Professor Dr. R. Toellner werden een viertal voordrachten gehouden.

Prof. Dr. A.H. Murken sprak aan de hand van een serie dia's over de ontwikkeling van het Duitse ziekenhuiswezen in de 19de en 20ste eeuw.

Dr. Ö. Bánki gaf een overzicht van de geschiedenis van de anatomische wassen-beelden verzamelingen, zoals deze aanwezig zijn in onder meer Bologna, Wenen en Utrecht.

In de middagbijeenkomst hield Dr. K. Sadegh-Zadeh een voordracht over medische diagnoses en het werken hiermee in de praktijk.

De bijeenkomst werd besloten met een voordracht door Prof. Dr. G.A. Lindeboom over de problemen rond Rembrandts Anatomische Les van Dr. Nicolaas Tulp.

In het voorjaar 1977 zal er wederom een gemeenschappelijke bijeenkomst worden gehouden van de twee medisch-historische instituten.

H. L. Houtzager.

KRONIEK

In Memoriam Walter Artelt.

Volgens de necrologie van H.H. Eulner in het Nachrichtenblatt der deutschen Gesellschaft für Geschichte der Medizin, Naturw., u. Techn., 26 (1976), Heft 1, is Professor Dr W. Artelt op 26 januari 1976 te Königstein overleden. Hij stierf op 69-jarige leeftijd ten gevolge van een verradelijke bloedziekte.

Artelt was tot 1 oktober 1971 als ordinarius voor de geschiedenis van de geneeskunde aan de Universiteit van Frankfurt verbonden. Hij heeft helaas in 1975 nog moeten meemaken, dat de leerstoel voor de historia medicinae verloren ging. Voor een uitvoerige beschrijving van Artelt's leven en werk raadplege men het Nachrichtenblatt, 21 (1971) Heft 1.

*

Tevens wordt in dit meinummer vermeld dat Edith Heischkel-Artelt, kort na het overlijden van haar echtgenoot, op 13 februari 1976 haar 70ste verjaardag bereikte. Prof. Heischkel leidde tot haar emeritaat (februari 1974) het medisch-historisch instituut van de Johannes Gutenberg Universiteit te Mainz en heeft in deze functie veel bijgedragen tot de ontwikkeling van de geschiedenis der geneeskunde.

In Memoriam Prof. Dr. Joost A. M. Meerloo.

Op 19 november 1976 overleed Prof. Dr. Joost A. M. Meerloo in de leeftijd van 73 jaar. Hij was voor de tweede wereldoorlog psychiater te Den Haag. Van joodse origine ontvluchtte hij in 1942 ons land om na een avontuurlijke tocht naar onbezet Frankrijk, via Spanje en Amerika naar Engeland te komen en hoofd te worden van de

psychiatrische dienst van ons leger. Na het einde van de oorlog bleef hij in Amerika op verschillend gebied van psychologische en psychiatrische voorlichting werkzaam, van 1962-68 was hij "associate professor" in de psychiatrie te New York.

Toen hij zich na zijn emeritering weer metterwoon in Nederland (Amsterdam) vestigde, was hij nog gedurende 4 jaar aan de GG en GD verbonden voor de psychiatrische geriatrie.

Meerloo is een ongemeen vruchtbaar auteur geweest; de lijst zijner publikaties (waaronder uiteraard vele kortere) beloopt meer dan 1.000 nummers. Hij had een encyclopaedische belangstelling, en toen hij voor het eerst ons instituut bezocht, zei hij: "toen in de dertiger jaren De Lint in Leiden kwam en een historisch instituut oprichtte, heb ik gezegd, dat er eigenlijk een medisch encyclopaedisch instituut moest komen - en nu ik na 40 jaar terugkom, vind ik dat hier aan de Vrije Universiteit."

Zijn publikaties hebben dikwijls medisch-historische aspecten, als psychiater had hij oog voor symboliek en magische figuren en gebruiken. In 1975 zond hij een autobiografie in het licht onder de merkwaardige titel Een mond vol spijkers (Servire, Wassenaar; 262 blz.), met als ondertitel "een psycholoog op het oorlogspad". Aan ons instituut schonk hij ettelijke fraaie boekwerken, vele door hem verzamelde afbeeldingen, alsook voorwerpen voor ons museum. Hij werd inderdaad een vriend van het instituut. Zijn voordracht op de zesde medisch-historische dag (11 december 1976), getiteld "St. Vitus dans", heeft hij niet meer kunnen houden. Hij is toen met enkele woorden en ogenblikken van stilte herdacht; de samenvatting van zijn bijdrage werd door de voorzitter voorgelezen.

Met hem is heengegaan een man "bene meritis de patria et scientia nostra". -

(- Een in het Engels gesteld Curriculum vitae and Bibliography verscheen nog in 1970 bij Nooy's Drukkerij-uitgeverij te Purmerend. Zie ook Ned. T. Geneesk. (1976), 120, 2349-51.)

G.A.L.

Erwin H. Ackerknecht 70 jaar.

Ter gelegenheid van de 70ste verjaardag van de Zürichse hoogleeraar geeft redacteur H. H. Walser in Gesnerus, 33 (1976), Fasc 1/2, in het kort de verdiensten van deze vitale emeritus aan.

Aansluitend (p. 2-7) vindt men een bibliografie van Ackerknecht's werken van de laatste tien jaar. Deze bibliografie is een aanvulling op de lijst van publicaties, die in het "Ackerknecht-nummer" van Gesnerus, 23 (1966) is verschenen.

De Stichting Bernardus Paludanus.

Op 13 maart 1976 is door een aantal vrienden van het Stedelijk Waagmuseum Enkhuizen de Stichting Bernardus Paludanus opgericht. Deze Stichting, vernoemd naar de beroemde 17de eeuwse kruidkundige en medicus Bernardus Paludanus, stelt zich ten doel om in de meest ruime zin des woords meer bekendheid te geven aan het Stedelijk Waagmuseum en zijn medisch-historische collectie in het bijzonder. Zoals bekend is in voornoemd museum één der weinige overgebleven chirurgijnskamers in ons land aanwezig.

De Stichting bevordert onder meer de activiteiten uitgaande van het museum en zij verleent financiële steun bij aankopen ter uitbreiding van de bestaande museum-collectie.

Door als donateur/-trice toe te treden steunt men de doelstelling van de Stichting. Bovendien wordt men als donateur regelmatig op de hoogte gehouden van de museale activiteiten en heeft men gratis toegang tot het museum. Men geeft zich als donateur/-trice op door f. 17,50 per jaar over te maken op de RABO-Bank te Enkhuizen, rekening nr.: 31.73.32.317: postgirorekening van de Bank is 78193, ten gunste van de Penningmeester van de Stichting Bernardus Paludanus.

De traditionele samenkomst van een groep Duits-Nederlandse medisch-historici vond dit jaar plaats op 26 juni in Haus Welbergen. Een verslag over deze bijeenkomst geeft collega Houtzager elders in dit nummer.

Eveneens op 26 juni 1976 werd door de Scottish Society of the History of Medicine en het Royal Scottish Museum te Edinburgh een internationaal symposium gehouden als bijdrage tot de viering van de 250ste verjaardag van de stichting van de medische faculteit. De Schotse vereniging voor de geschiedenis der geneeskunde mag zich, zoals blijkt uit een verslag in Medical History 20 (1976), 204, in een groeiende belangstelling verheugen.

Op 13 augustus j.l. onthulde collega Van Hoorn in de nieuw aangelegde kruidtuin te Zierikzee een standbeeld voor de Zeeuwse arts

en bioloog Job Baster. In een volgend nummer geeft Mevrouw Ver-
kroost een verslag van dit feestelijk gebeuren.

In oktober is de zesde cursus Geschiedenis der Geneeskunde be-
gonnen. Zoals Prof. Lindeboom in zijn "Ten Geleide" aangeeft,
valt een toenemende belangstelling voor de historia medicinae waar
te nemen. Degenen, die nog een deel van de cursus willen volgen,
kunnen zich opgeven bij het Medisch-Encyclopaedisch Instituut der
Vrije Universiteit, Van der Boechorststraat 7, Amsterdam (Tel.: 020-
548 27 02).

Op 3 november 1976 hield Prof. Lindeboom voor de Endocrino-
logische Vereniging een historische voordracht, getiteld: Reuzen en
dwergeren.

De zesde Medisch-Historische Dag is op 11 december j.l. gehou-
den. Samenvattingen van de voordrachten zullen worden gepubli-
ceerd in het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde.

Naamsverandering.

Het Rijksmuseum voor de Geschiedenis der Natuurwetenschappen,
Steenstraat 1a te Leiden, heeft besloten voortaan de naam "Mu-
seum Boerhaave" te voeren. Als ondertitel blijft "Rijksmuseum
voor de Geschiedenis der Natuurwetenschappen en van de Genees-
kunde".

Men zou zich kunnen afvragen, of Boerhaave zodoende niet tē
eenzijdig naar de natuurwetenschappen wordt getrokken. Boerhaave
was veel méér dan een natuurwetenschapper.

Hoezeer een verkorting van de naam toe te juichen is, toch zou
de nieuw gekozen naam verkeerde verwachtingen kunnen wekken
- alsof het op Boerhaave geconcentreerd is - voor het buitenland.

BOEKBESPREKING

Kerkhof, A. H. M., Over de geneeskundige verzorging in het Staatse leger, Diss. Nijmegen, 1976, 275 blz. geïll., verkrijgbaar bij: Alpha Antiquarian Booksellers, Postbus 1116, Nijmegen. Prijs: f. 45,-.

In tegenstelling tot het landleger had de zeemacht in de 17e en 18e eeuw een veel meer typisch nationaal karakter. "Weliswaar ontbrak ook onder het zeevolk het vreemde element, met name Noren, niet geheel, maar het was toch overwegend volk van eigen bodem. Anders was dit met het leger te land dat voor een groot deel gerecruteerd werd uit huurlingen meest Duitsers en Walen" (Huizinga).

Wellicht is dit een van de redenen, dat de medische verzorging van het uit buitenlanders bestaande leger aanvankelijk minder aandacht had dan de zieken- en gewondenverpleging van landgenoten, die op de zeeën de Nederlandse driekleur verdedigden.

Het is verheugend, dat er, na het vele dat reeds gepubliceerd is over de medische verzorging van 's lands oorlogsvloten, thans een diepgaande studie is verschenen over de medische verzorging van het Staatse leger. In feite behandelt dit proefschrift meer de sociaal-medische voorzieningen en wordt er verhoudingsgewijs minder aandacht besteed aan de geschiedenis van de zuiver medische- en verpleegkundige- verzorging, die in het leger en in de militaire hospitalen noodzakelijk was. Dientengevolge komt de titel van dit proefschrift niet geheel en al overeen met de inhoud daarvan. Ten behoeve van deze studie wordt de 80-jarige oorlog in twee perioden verdeeld, te weten: de tijd vóór en tijdens het opperbevel dat Maurits en Frederik Hendrik hadden over een goed geoefend en centraal geleid leger. Tevens wordt een overzicht gegeven over de medische hulpverlening tijdens de eerste oorlog met Frankrijk (1672-1678), de voorzieningen na de Vrede van Nijmegen, tijdens de Negenjarige oorlog en de periode van 1701-1713, bekend als de Spaanse Successie Oorlog. Het vierde hoofdstuk handelt voornamelijk over de hospitalen van de Staat in de periode van 1740 tot 1748, terwijl in het laatste hoofdstuk aandacht wordt besteed aan de *medicini doctores* en militaire directeurs in de periode van 1748 tot het einde van de republiek. Ruim aandacht wordt besteed aan de verschillende reglementen, contracten, bepalingen en financiële voorzieningen, die verordonneerd werden om de geneeskundige verzorging te velde en in de garnizoensplaatsen in goede banen te leiden.

Het materiaal voor deze diepgaande en uitgebreide studie werd oornamelijk gevonden in tot nu toe niet bewerkte archivalia van de toenmalige centrale en gewestelijke overheden. Een uitvoerige literatuuropgave en een overzichtelijk register completeren dit onderzoek, dat als een standaardwerk kan worden beschouwd voor eenieder, die zich wil verdiepen in de geneeskundige voorzieningen van 's lands leger.

De lay-out, de wijze van drukken en reproduceren van de afbeeldingen is helaas op een amateuristische wijze verzorgd en het vele werk aan de wezenlijke inhoud van dit uitstekende proefchrift besteed onwaardig.

H. L. Houtzager.

AANWINSTEN BIBLIOTHEEK

- Wondorff, B. von (1975). The history of Medicine in Finland 1828-1918. 309 pp., 59 ill., portr. Oy Til-set, Helsinki. Vertaald uit het Zweedse ms. van Eva Palmgren.
- Wittert-Eymers, J. G. van (ed.) (1963). Album Promotorum der Rijksuniversiteit Utrecht 1815-1836 en Album Promotorum der Veeartsenijkundige Hooogeschool 1918-1925. 350 pp., E.J. Brill, Leiden.
- Waremberg, Ch. (1870,1974). Histoire des Sciences médicales. 2 delen, XIX + 1303 pp. Onveranderde herdruk (Paris,1870). Akademische Druck-Verlaganstalt, Graz.
- Wargulin, W. (1863,1973). Verzeichniss von sechstausend Portraits von Aerzten, Naturforschern, Mathematikern, Reisenden und Entdeckern, welche zu den beigesetzten Preisen von dem Leipziger Kunst-Comptoir zu beziehen sind. 175 pp. Onveranderde herdruk 1863 (Leipzig). M. Sändig, Wiesbaden.
- Wied, R. Y. (1971) Bibliography of Mediaeval Arabic and Jewish Medicine and Allied Sciences. 150 pp. Wellcome Institute of the History of Medicine, London.
- Wiedstein, L. (1969). Der Hippokratische Eid. Vertaald vanuit het Engels (Baltimore, 1943) door K. Bartels 103 pp. Artemis Verlag, Zürich-Stuttgart.
- Wiesner-Homberger, E. (1975). Geschichte der Medizin. 213 pp. Springer Verlag, Berlin-Heidelberg-New York.
- Wiesner-Homberger, E. (1975). Die traumatische Neurose. Vom somatischen zum sozialen Leiden. 264 pp., Hans Huber, Bern-Stuttgart-Wien.
- Wierseus, Petrus (1594). Observationum et curationum medicinalium. 255 pp. + (16 pp.). Lugduni Batavorum.
- Wurlt, E. (1873, 1972). Zur Geschichte der internationalen und freiwilligen Krankenpflege im Kriege. 866 pp., Onveranderde herdruk 1873 (Leipzig). M. Sändig, Wiesbaden.

- Hecker, J. F. C. (1832,1973). Der schwartze Tod im vierzehnten Jahrhundert. 102 pp. Onveranderde herdruk Berlin (1832). M. Sändig, Wiesbaden.
- Herls, C. (1660). Examen der Chirurgie. Verbetert en vermeerdert... door Ferd. Gruiwardt. 403 + 18 pp. Fr. Kroock, Middelburg.
- Hess, J. A. (1842). Theoretisch en Practisch Handboek der Mechanische Oogheekunde. 273 pp. P. de Looze, Zierikzee.
- met autograaf: wit doorschoten.
- Heydentreyck Overkamp (1682). Nieuw gebouw der chirurgie of Heel-konst, getimmerd op de nieuwe Beginselfen van de Genees- en Heel-konst. Nevens een brief over dit werk van Cornelis Bontekoe. 459 pp. Jan ter Hoorn, Amsterdam.
- Maathuis, R. (1938). De diphterie in den loop der eeuwen. Dissertatie Leiden. 144 pp. tab. H. J. Paris, Amsterdam.
- Malphigi, M. (1686,1975). Opera Omnia, 2 delen in één band, ill. Onveranderde herdruk 1686 (London). G. Olms Verlag, Hildesheim-New York.
- Meyer, Th. (1909,1967). Theodorus Priscianus und die Römische Medizin. IV +352 pp. Onveranderde herdruk 1909 (Jena). M. Sändig, Wiesbaden.
- Morwitz, E. (1848-1849,1966). Geschichte der Medicin. 2 delen in één band. XXVI + 472 pp.: X + 342 pp. Onveranderde herdruk Leipzig. M. Sändig, Wiesbaden.
- Naeff, J. P. et al. (1950). Geschiedboek van het Leidsche Studenten Corps. Ter gelegenheid van het 375-jarig bestaan van de Universiteit van Leiden 1575-1950. 318 pp., ill., portr., H. E. Stenfert Kroese, Leiden.
- Pradervand, J. P. et al. (1974). Centenaire de l'école de pharmacie. 47 pp. Payot, Lausanne.
- Publications de l'Université de Lausanne, XL.
- Rohlf, H. (1875,1880; 1970). Die medicinischen Classiker Deutschlands. 2 delen. XIV + 556 pp.; X + 566 pp. Onveranderde herdruk 1875 (Stuttgart). M. Sändig, Wiesbaden.
- Schelenz, H. (1900,1975). Frauen im Reiche Easkulaps. 76 pp, Reprografische herdruk van de uitgave Leipzig (1900). Jal-reprint. Würzburg.

CORRIGENDA

- In het laatste nummer (24) van Aere Perennius komen helaas enkele fouten voor:
- a) op de omslag is vermeld Juli/October 1975. Dit moet zijn 1976;
 - b) in het "In Memoriam D. Woudstra" leze men op p. 86, regel 15-16: tot uiting in zijn studie over Dupuis in de Kamper Almanak 1969-70, p. 237-87.

INHOUD

		pag.
G.A. Lindeboom	Het (Candidaats-)examen in de geschiedenis der geneeskunde aan de Vrije Universiteit te Amsterdam juni 1976	1
R. Maas	De muskusstrijd te Goes in de jaren 1612 - 1614	9
Drs M.J. van Lieburg	Johannes Vlackveld, een Haarlems medicus in correspondentie met William Harvey	14
Dr A.M. Luyendijk-Elshout	Edinburgh and Medicine. Tentoonstelling 1976	19
Dr H.L. Houtzager	De vierde Duits-Nederlandse samenkomst in Haus Welbergen 26 juni 1976	21
Kroniek		22
Naamsverandering	Rijksmuseum voor de Geschiedenis der Natuurwetenschappen te Leiden	25
Boekbespreking	A.H.M. Kerkhof. Over de geneeskundige verzorging in het Staatse Leger. Dissertatie Nijmegen 1976 (Dr H.L. Houtzager)	26
Aanwinsten Bibliotheek		27
Corrigenda	Aere Perennius no. 24	28